

AFRİKA BOYNUZU'NUN KAPASİTE İNŞASINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Sedat Aybar¹

GİRİŞ

Türkiye'nin "Afrika'ya Açılım" stratejisine hükmeden anlayış, insani temeller üzerinde karşılıklı kazan – kazan durumu yaratacak "Afrika'nın Sorunlarına Afrikalı Çözümler" üretmeye katkı yapmak üzere oluşturulmuştur. Bu anlamda kapasite inşası en önemli uygulama unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. İçinde bulunulan konjonktür ve bugüne kadar karşılıklı olarak oluşan bilgi birikiminin düşük seviyesi, kapasite inşa etme politikasını yürütecek olanların bu konuyla ilgili kapasitelerinin de eş anlı olarak arttırılmasını gerektirmektedir. Bu yazı Türkiye - Afrika ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan iş birlikleri ve ekonomik ko-ordinasyon bağlamında kapasite inşası sürecinin anlamı, derinliği ve yapacağı karşılıklı katkıyı ele almaktadır.

KAPASİTE İNŞASI NEDEN ÖNEMLİ?

Kapasite inşası toplumsal veya kişisel gelişmenin sağlanabilmesi için her şeyden önce ölçülebilir bir mecrada yeteneklerin arttırılmasıdır. Bu kavramsal çerçeve özellikle 1990'larda uluslararası kalkınma örgütlerinin uygulama hedefleri arasında kurgulanmıştır (Easterly, 2006). Kapasite inşası, doğası gereği hükümetlerin, uluslararası kuruluşların, Sivil Toplum Kuruluşlarının ve devlet dışı aktörlerin, özel sektörün ilgi alanındadır. Toplumsal kapasite inşası genellikle gelişmekte olan ülkelerde bireylerin, yeteneklerinin, kabiliyetlerinin gelişmesinin önünde engel teşkil eden nedenleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu yüzden kapasite inşası toplumların önündeki zayıf noktaların tanınmasını, toplumsal hedeflere ulaşmadaki engellerin belirlenmesini amaçlar (Sen, 1999). Hedeflenen yetenek inşasını toplumsal hedeflerle uyumlu hale getirebilmek için kapasite inşasının sürdürülebilir bir çerçeveye oturtulması önem taşır.

Kaynak zengini olmasına rağmen pek çok Afrika ülkesinin sorunu kapasite yetersizliğidir. Kökü sömürgecilik dönemine kadar uzanan kıtadaki ulus devletlerin zayıf kalışı, kapasite inşası için onların uluslararası kaynak ihtiyacını arttırmıştır. Çoğu kez bu ihtiyaçların karşılanması, dışarıdan kaynak yaratan ana sömürge ülkenin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde organize edilmesi, çözümden çok sorun yaratmaktadır (Moyo, 2009). Bu da Afrika'nın sorunlarına cevap verecek şekilde kapasite inşasına değil ana sömürge ülke çıkarlarına olacak kapasite inşasını getirmekte ve sürdürülebilir bir kapasite inşası ne yazık ki gerçekleştirilememektedir.

Bazıları "başarısız devlet" (failed state) konumunda olan Afrika Boynuzu ülkeleri için kapasite inşası sürdürülebilir bir ekonomik büyüme yakalayabilmek için önemlidir (Sachs, 2005). Hem kamu sektöründe

---

¹ Prof. Dr. Ekonomi ve Finans Bölümü Başkanı, İstanbul Aydın Üniversitesi, TASAM Başkan Danışmanı

hem de özel sektörde buna duyulan ihtiyaç büyüktür. Kapasite inşası, Afrika Boynuzu ülkelerinde kendini bireylerin kabiliyetlerini geliştireceği eğitim alanında yapılacakları ön plana taşıırken, aynı zamanda sağlık hizmetlerinden, alt-yapıya kadar olan geniş yelpazede gerçekleştirilecek birtakım girişimlerin de eşit düzeyde önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Kapasite inşası, bu ülkelerin içinde buldukları ve yoksulluk üreten bağımlılık zincirlerini kırmaları için olmazsa olmaz bir faktördür (Maren, 1997).

TÜRKİYE’NİN AFRIKA BOYNUZU KAPASİTE İNŞASINDA OYNADIĞI ROL

Türkiye’nin, özellikle Sahra-altı Afrika’ya (SAA) girişinin çok yeni olmasına rağmen, bu amaçla ayırdığı ciddi miktardaki kaynak bölgeye verilen önemi yansıtmaktadır. Türkiye, diğer gelişmekte olan ülkeler sınıflandırmasında Afrika’ya en fazla yardım veren ülke konumundadır. Bu yardımların bir kısmı kapasite inşası için kullanılmaktadır. Şüphesiz, bu bağlantının sürdürülebilir olması, seçilen alanlardaki kapasite inşasının dikkatli stratejiler etrafında gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır. Her şeyden önce Türkiye’nin Afrika’ya açılım stratejisinin, Türk ekonomisinin küresel üretim zincirleriyle eklenmesine koşut ortaya çıktığını vurgulayalım. Bu anlamda, Türkiye’nin Afrika’nın sorunlarına yönelimi er veya geç gündeme gelecekti. Kapasite inşası konusunun ele alınması da bununla beraber ortaya çıkacaktı, çıktı (Yalman, 2015). Türkiye Afrika ilişkilerinde yaşanan hızlı gelişmenin aracı olarak TİKA (Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) ile Türk hava Yolları (THY) öne çıkmaktadır. Bunlara ek olarak, Türkiye’nin neredeyse Afrika’nın her ülkesinde diplomatik temsilciliği bulunması, açılan ticaret müsteşarlıkları, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesinde kurulan Afrika masalarının faaliyetleri ve yerleşik iş adamları sayısının artışı önemlidir. Eğitim burslarıyla yüksek öğretimdeki okuyan öğrenci sayısı beş bine ulaşmıştır. Türkiye – Afrika ilişkileri artık geri döndürülemez boyuta ulaşmıştır (Aybar, 2016).

Türkiye son on yılda yakaladığı ekonomik kalkınması ve bölgesindeki gelişmelerle dış ilişkilerinde giderek daha aktif rol oynamaya başladığını belirtelim. Bölgesinde bir istikrar unsuru olan Türkiye’nin ekonomik savunma eşikleri giderek sınırlarının ötesine taşındı. Afrika’ya açılma stratejisi bu gerekliliğin bir uzantısı olarak tezahür etti.

KAPASİTE İNŞASINDA GÜVENLİK SORUNU’NUN YERİ VE TÜRKİYE’NİN OLASI KATKILARI

Türkiye içinde bulunduğu coğrafya itibarıyla, bir yandan Kafkaslar, Rusya, İran ve Orta Asya’ya, diğer yandan Orta-doğu ve Afrika’ya yönelik politikalar üretirken, aynı zamanda Balkanlar ve Avrupa ile ilişkiler üzerinden ait olduğu Batı dünyasına yönelik de politikalar üretme baskısı altında olan bir ülke. Bu birbirlerinden tarihi, kültürel, ekonomik ve sosyal olarak çok farklı olan bölgelerin buluşma noktasında olan Türkiye’yi bu bölgelerdeki gelişmelerin etkisine de açık hale getiriyor.

Türkiye’nin maruz kaldığı gelişmeler bir yandan göç, terör, savaş şeklinde ortaya çıkarken diğer yandan bunlar potansiyel olarak siyasi istikrarsızlık, ekonomik durgunluk ve toplumsal kargaşa şeklinde arka planda boy gösteriyor. Özellikle göç, terör ve savaş dinamiklerinin Suriye ve Orta-doğu kaynaklı, buna karşın siyasi istikrarsızlık, ekonomik durgunluk ve toplumsal kargaşa arayışlarının Batı merkezli olması Türkiye’yi aynı

anda farklı ve bazen de birbiriyle uyumlu olmayan politikalar üretmeye zorluyor. Karmaşıklaşan dünyaya karmaşıklaşan dış politika çerçevesinde cevap veriliyor.

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik kapasite inşasına yapacağı katkının da bu resim içinde şekillenmesi kaçınılmaz. Daha açık ve net olarak söylemek gerekirse, terör, göç ve savaş gibi bir ucu özellikle Afrika Boynuzuna uzanan gelişmelere Afrikalı çözümler üretmek için inşa edilecek kapasite güvenlik boyutu kapsamının önemini gösteriyor. Türkiye'nin bu anlamda Afrika Boynuzu ülkelerine yapabileceği çok ciddi katkılar bulunuyor. Polis'in, askerin ve jandarmanın kapasite inşası bu ülkeler için olduğu kadar Türkiye için de önem taşıyor.

Türkiye kendi bölgesinde güvenlik mimarisi bağlamında kendisi için inşa ettiği kapasite kullanımını Afrika Boynuzu ülkelerine aktarabilecek konumda bir ülke. Bu konuda çok önemli katkılar yapabilir. Sadece güvenlik boyutu perspektifinden bakarsak bu tür kapasite inşası, polisin, jandarmanın ve askerin donanım ve eğitimini gündeme getirmelidir. Ancak güvenlik anlamındaki kapasite inşası sadece güvenlik alanıyla sınırlı ele alınamaz. Güvenlik unsuru aynı zamanda bir yanıla ekonomik kalkınma boyutuyla da ilişkili. Güvenliğin olmadığı bir ortamda ekonomik faaliyetin de sürdürülebilir olması da beklenemez. Bir noktada bazı Afrika Boynuzu ülkelerinin içinde bulunduğu durum onların kalkınma stratejilerini güvenlik mimarisi içine taşıyor.

EKONOMİK İŞ BİRLİKLERİNDE ÇÖZÜLME VE KAPASİTE İNŞASINA YANSIMALARI

Öte yandan sadece güvenlik alanının kendi başına çözümler üretecek düzeyde kapasite inşa etmeyeceği de açık. Türkiye içinde bulunduğu coğrafyadan çıkarttığı dersin diğer ayağını oluşturan iktisadi bütünleşme ve sektörel tamamlayıcılık boyutunu kapasite inşasına taşımak durumundadır. Burada son zamanlardaki en önemli deneyim İngiltere'nin Avrupa Birliğinden çıkma yolunda kararın verildiği referandumun sonucudur. Avrupa Birliğini, bürokratik, hantal ve zaman kaybı olarak değerlendiren İngiltere referandumu aynı zamanda AB gibi sıkı entegrasyonların geleceği ile ilgili olarak çok önemli derslerle doludur. Brexit sonrası AB bize, sıkı entegrasyonların başarılı olarak çalışamayacağını göstermektedir.

Buradan çıkan birinci önemli sonucun, Türkiye'nin Afrika Boynuzu ile ilişkisinde kapasite inşa edecek şekilde kaynakların harekete geçirilmesini bütün bölgeye değil, bölgedeki tek tek ülkelerin farklılaşmış şartlarına ve gereklerine göre sağlaması olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada bütünleşmiş bir bölgeyle değil tek tek ülkelerle yapılan karşılıklı anlaşmaların önemi ortaya çıkmaktadır. Böylece kaynak israfı önlenmiş olacaktır. ABD Başkanlık seçimlerini kazanan Donald Trump'ın seçim kampanyası süresince yürüttüğü propaganda yeni yönetimin belli dozda ekonomik milliyetçilik politikasını güdeceğini göstermektedir. Amerika'yı "yeniden büyük yapmak" için yurtdışından dolar toplayacak olan Trump, yurtiçinde kamu harcamalarını kısacağı mesajını vermektedir. Bu da kısa vadeli acil durumlar için Amerikan yardımına ihtiyaç duyan bazı Afrika ülkeleri için sıkıntılı durumlar yaratacak. Bu durumda kıtada en fazla yardım yapan gelişmekte olan ülkelerden Türkiye'nin verdiği yardımlar önem kazanacak.

Türkiye bu yüzden yapacağı yardımları da kapasite inşası perspektifinden ele almak zorundadır. Afrika Boynuzundaki ülkelerle bire bir temaslar etrafında ihtiyaçların tespiti önem taşıyor. Ancak yeterli değil. Bu yardımların verilen ülkeye pozitif taşınmalar yaratabilmesi için uluslararası diğer inisiyatiflerin de göz önünde bulundurulması ve yardımların uyumlulaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda yukarıda bahsedilen güvenlik ve kapasite inşası projeleri ile kalkınma hedefli projelerin uyumlulaştırılması önem taşımaktadır. Afrika Boynuzu ülkelerinin diğer Afrika ülkeleriyle yaptıkları ticaret ve ekonomik anlaşmalar da Türkiye'nin göz önünde bulundurması gereken kapasite inşası değişkenlerindedir. Bu anlaşmalar çerçevesinde yaratılan üretim ve pazar zincirlerinin oluşturduğu ileri ve geri bağlantılar Türkiye'nin kapasite inşası çabalarını destekleyebileceği gibi baltalayabilir de. Bu yüzden kapasite inşası çerçevesi Türkiye'nin Afrika Boynuzundaki ülkeleri tek tek ele alarak kurduğu ilişkiler, bu ülkelerin kıtada ve dünyada kurdukları diğer ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

KAPASİTE İNŞASINDA EĞİTİM, SAĞLIK VE ALT-YAPI

Son olarak eğitim, sağlık ve alt-yapı konularının kapasite inşası için önemli olduğunu vurgulamalıyız ve bu alanlarda Türkiye'nin yapabileceklerini belli bir fırsat yönetimi çerçevesinde değerlendirmeliyiz. Burada kastedilen fırsat yönetimi, öncelik verilecek alanların tespiti, bunlar içinde hangi önceliklerin bulunacağı gibi birtakım hesaplamaları kapsamaktadır. Bu alanlarda hedeflenen kapasite inşasının yukarıda bahsedilen güvenlik, ticari entegrasyonlar, ikili ilişkiler ve stratejik yönelimler ile bir arada düşünülmesi gerekir.

Eğitim alanında önceliklerin belirlenmesi ülkelerin eğitim gereksinimleri tüm paydaşların katılımıyla hesaplanmalıdır. Eğitimin kendi başına kapasite inşa edemeyeceği açıktır. Duyulan ihtiyaçlara göre beşeri sermayenin güçlendirilmesi, genel makro yönelimlere ve ülkelerin takip edecekleri stratejilere uyumlu olmalıdır (Collier, 2007). Aksi takdirde, eğitildikleri iş alanlarında istihdam edilemeyen bir eğitimciler ordusuyla karşı karşıya kalınması uzak ihtimal değildir. Ne yazık ki, bugün sorunlu olan pek çok gelişmekte olan ülkede böylesi bir durum söz konusudur. Eğitim gerekleri, ülkenin kalkınma stratejilerine uygun olarak hazırlanmalıdır.

Türkiye çeşitlenmiş sektörel alt-yapısıyla evrensel eğitim konusunda önemli adımlar atmış bir ülkedir. Tıp'tan, çeşitli mühendislik dallarına, sosyal bilimlerden, fizik ve matematik dallarına gelişmiş ülke standartlarında eğitim veren üniversitelere sahiptir. Bu okullarda Afrika'dan pek çok öğrenci eğitim almaktadır. İleriye yönelik Türk üniversitelerinde okuyan Afrikalı öğrenci sayısının artması, çeşitli burslar yoluyla karşılıklı değişimlerin gerçekleşmesi önemlidir. Afrika kıtasıyla öğrenci ve akademisyen değişimi teşvik edilmeli, mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Ancak Türkiye'nin Afrika'ya özgü alanlarda ciddi bir kapasite boşluğu vardır. Türkiye'nin bu kapasite boşluğunu kendi başına halletmesi güçtür. Öte yandan Afrika'da "Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler" arayan birikimli bir beşeri sermaye, yetişmiş insan potansiyeli mevcuttur. Bu araştırmacılar, kendi ülkeleri ile ilgili geliştirdikleri çözüm yollarını uygulamaya koymada kaynak bulamamaktadırlar.

Sağlık sektörü bu konuyla ilgili olarak en fazla sorunu olan sektördür. Örneğin Türkiye’de Afrika’ya özgü endemik hastalıkların tedavisi ile ilgili bir kapasite, araştırma ve uygulama hastanesi yoktur. Afrika’da boy gösteren ve ne zaman, nasıl ortaya çıkacağı belli olmayan tamamen endojen hastalıklar vardır. İlk kez karşılaşılan bu hastalıklar kısa süre salgın hale dönüşebilmektedir. Sıtmanın değişik versiyonları, HIV-AIDS, Ebola türü hastalıklar buna örnektir. Bu konularda Afrikalı uzmanlar belli bir seviyede kapasiteye ulaşmışlar ancak uygulama konusunda fazla mesafe kaydedememişlerdir. Bu bağlamda Türkiye’nin Afrika’da kapasite inşasının bir bacağına da Türkiye’nin kendi kapasite inşasının oluşturduğu bellidir. Bu iki yönlü bir kapasite inşa sürecidir.

Alt-yapı konusu kapasite inşasına dolaylı ve doğrudan katkı yapan bir alandır. Bu konuda Çin başta olmak üzere kıtada diğer gelişmekte olan ülkeler önemli projelere imza atmaktadırlar. Türkiye’nin alt-yapı, enerji, ulaştırma ve lojistik alanlarında sahip olduğu birikim kıtada yapıla pek çok büyük projeye rağmen ne yazık ki hala potansiyeline ulaşamamıştır. Bunun önünde en büyük engel finansman sorunudur. Türk bankaları hala Afrika’daki yatırımcıya özgü kredi mekanizmaları, risk hesaplama birimleri oluşturamamıştır. Türkiye’nin kıtada sadece bir devlet bankası bulunmaktadır. Ayrıca Exim Bank’ın kredi limitleri arttırılmış olmasına rağmen yetersizdir. Sigortacılık hizmetlerini yurtdışından Batılı sigorta firmaları vermektedir. Türkiye’nin tıpkı sağlık alanında olduğu gibi, sigortacılık, bankacılık ve finans alanlarında Afrikalı uzmanlarla birlikte kapasite geliştirmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Kapasite inşası karmaşık ve iki yönlü bir süreçtir. Türkiye’nin Afrikalı dostlarının kapasite inşasına yapacağı katkının aynı zamanda Afrika’yla ilgili kendi kapasite inşasını gerektirdiği açıktır. Bu yüzden Türkiye Afrika açılımını ileriye taşımak istiyorsa kendi uzman kurumlarını oluşturmak zorundadır. Bu Afrika üzerine uzmanlaşan üniversitelerden, hastanelere, finans kuruluşlarından, kültür merkezlerine kurumların oluşmasını gerektirir. Kapasite inşasında harekete geçirilmesi gereken en önemli kaynak özel sektörde bulunmaktadır. Eğitim, alt-yapı ve sağlık alanlarında özel sektör – kamu ortaklığı karşılıklı iş birlikleri sayesinde kapasite inşasına katkı yapabilir. Afrika Boynuzu özelinde kapasite inşasını belirleyecek olanın o bölgede yer alan tek tek ülke ile yapılan ikili anlaşmalar çerçevesinde gerçekleştirilmesi olumlu getiri elde etmek için önemlidir.

Özellikle Brexit sonrası AB’deki gelişmeler, ABD’de Cumhuriyetçilerin iktidarı almasıyla, AB ve ABD’nin kıtaya kurdukları ilişkileri etkileyecektir. İngiltere kıtada Ortak Refah Birliği (Commonwealth) aracılığıyla daha aktif olmayı seçerken ABD yardımlarını azaltacaktır. AB ve ABD’nin kıtadaki varlıklarını giderek artan şekilde askerileştirdiklerini ve kalkınma hamlelerini güvenlik perspektifine oturttuklarına Türkiye dikkat etmelidir. Batı ittifakı içinde yer alan Türkiye kıtadaki hamlelerini bu perspektif içinde oluşturabilir. Bu sayede hem Çin’in kıtadaki alt-yapı hamlelerini göz önünde bulundurarak hem Batı’nın kapasite inşası hamleleri bağlamında Afrika lehine kendi kapasite inşasını belli bir fırsat yönetimiyle sürdürebilir. Son analizde Türkiye’nin Afrika kapasitesinin inşasında kendisine en yakın müttefik Afrikalı dostlarıdır. İyi

hesaplanmış stratejiler etrafında birlikte hareket edilmesi kaynak israfını engelleyeceği gibi her iki taraf için kazan - kazan durumu yaratacaktır.

REFERANSLAR

- Aybar Sedat (2016), What is Next for Turkey's New Africa Strategy, Anadolu Agency, <http://aa.com.tr/en/africa/analysis-what-is-next-in-turkey-s-africa-strategy/692864?amp=1> (14 January 2017)
- Collier Paul (2007), The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are failing and What Can be Done About It, Oxford: Oxford University Press.
- Easterly William (2006), The White Man's Burden: Why The West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good, Oxford: Oxford University Press.
- Hancock Gary (1994), *The Lords of Poverty: The Power, Prestige and Corruption of the International Aid Business*, New York: Atlantic Monthly Press.
- Maren Michael (1997), The Road to Hell: The Ravaging Effects of Foreign Aid and International Charity, New York: The Free Press.
- Moyo Dambiez (2009), Dead Aid Why Aid Is Not Working and How There is a Better Way for Africa, New York: Farrar, Strous and Giroux.
- Sachs Jeffrey (2005), The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time, New York: Penguin Books.
- Sen Amartya (1999), Development As Freedom, Oxford: Oxfrd University Press
- Yalman Nezaket (2015), Horn of Africa region attracts most of Turkey's foreign investments in the 'Dark Continent', Sabah, 25 November, 2015, (14 January 2017), <https://www.middleeastobserver.org/2016/11/25/horn-of-africa-attracts-turkeys-most-foreign-investments-in-the-dark-continent/>